TURK ELI

International Scientific Journal

Volume 1 | Special Issue Part 2 | 2026

Manas, Kyrgyz Republic

www.turkeli.science

TURK ELI
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL

The journal is officially registered as a mass media outlet by the Justice Department of Manas Region under the Ministry of Justice of the Kyrgyz Republic in accordance with Registration Certificate No. 10339 dated March 11, 2024. The journal is registered under the title “TURK ELI” International Scientific Journal and is authorized for publication in Kyrgyz, Turkish, Uzbek, Kazakh and English languages.

Honorary President
Sarvar Ispahi

Editor-in-Chief
Jenishbek Duysheev

Deputy Editor in-Chief
Rahmonali Hasanov

Editorial Board:

Ablat Khodjaev (Prof. Dr.)
Shakimashrip Ibraev (Prof. Dr.)
Shohistahon Uljaeva (Prof. Dr.)
Kubanychbek Kalchakeev (Prof. Dr.)
Abdimajid Madraimov (Prof. Dr.)
Shukhrat Sattorov (Prof. Dr.)
Ibrahim Kush (Dr.)
Faig Elekberli (Dr.)
Erdenebayar Nasanbat (Dr.)
Gulnara Anarbaeva (Dr.)
Nurgul Aldabek (Dr.)
Nurjamal Myrzabaeva (Dr.)
Takhirjan Kazakov (Dr.)
Elmira Hazratkulova (Dr.)
Azamat Kaliev (Dr.)
Abdulvakhidkhon Nuriddinov (Dr.)

About this Special Issue

This Special Issue presents selected papers from the International Scientific Conference
Ijtimoiy fanlar va jamiyat taraqqiyoti:
barqaror rivojlanishning strategik yo‘nalishlari

Technical Editor
Laziz Baxtiyorov

Publisher: turkeli.science
E-mail: editor@turkeli.science

TOSHKENT IQTISODIYOT VA TEXNOLOGIYALARI UNIVERSITETI
TITU
TOSHKENT – 2022
TOSHKENT IQTISODIYOT VA TEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI
IJTIMOIY FANLAR FAKULTETI
IJTIMOIY FANLAR VA JAMIYAT TARAQQIYOTI:
BARQAROR RIVOJLANISHNING
STRATEGIK YO‘NALISHLARI
GLOBAL MIQYOS
STRATEGIYA VA TARAQQIYOT
ILM-FAN VA INNOVATSIYA
JAMIYAT VA INSON KAPITALI
XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA
ILM-FAN ORQALI BARQAROR KELAJAK SARI
2026-yil 15-may

Contents

F. T. Baitova	Sociocultural Transformation of Kyrgyz Society: Historical Experience and Contemporary Trends	6
Sh. H. Sattarov	Service Sector Diversification in the Context of Uzbekistan's Digital Economic Transformation	11
R. Hasanov	Ahsikent: A Great Center of Civilization	16
S. Dj. Saidova	From Historical Heritage to Modernity: The Evolution of National Clothing	21
B. R. Karimov	The Contribution of the Timurid Renaissance to the Development of World Civilization	24
Y. Akhmedov	The Security Service in Amir Temur's State: The Foundation of Strategic Stability and Power	27
A. S. Kaliev *N. B. Bazarbaev*	Civic Identity in the Context of Globalization	31
F. Bozorova	The Socioeconomic Essence of Enhancing Public Welfare through Strengthening Household Activity in Uzbekistan	36
G. Y. Şirvanzadə	The History of Pedagogy and the Educational Ideas of Azerbaijani Intellectuals	39
Sh. Yuldoshev	Economic Implications of Government Price Regulation: Benefits, Drawbacks, and Policy Recommendations	41
M. E. Khujamov *S. M. Madumarov*	The Role of Amir Temur in the Education and Upbringing of Youth	44
O. O. Rahmatov	The Role of Social Conflicts in the Formation of Political Risks in Modern Society	46
I. X. Saidova	The Contribution of Women to Supporting Society in the Context of Global Conflict	49
I. B. Kamilova	Development of Communicative Competence in Fifth-Grade Students in Uzbek-Medium Education	52
Sh. U. Amirova	Cognitive and Linguocultural Aspects of Studying Mental Structures in Typologically Different Languages: A Case Study of Russian and Uzbek Proverbs	54
R. R. Rafikova	Methods of Integrated Lessons in Teaching Russian Grammar in Primary and Secondary Schools	59
M. Akhmedova	Methodology for Improving the Study of Ethnopedagogical Elements in the National Education System	61
A. S. Kaliev	Political Analysis of the Expansion Russian Empire on the Formation of the Civil Identity in Kyrgyz People	66
K. Yuldoshev	Sahibqiran Amir Temur in Karmana	72
V. A. Bekmurodova	Developing Oral Communication Skills among Uzbek School Students through the Comparative Study of Russian and Uzbek Speech Etiquette	74
F. B. Ismailova	The Role of Social Sciences in Societal Development: The Integration of Human Capital, Economic Reforms, and Digital Transformation	78
A. Kenjaeva	Effective Audio Formats for Developing Foreign Learners' Oral Communication Skills	81
Ch. Eshboboeva	Social Sciences and Societal Development: Strategic Directions for Sustainable Development	83
S. Burxonova	Methodological Approaches to the Study of Ethical Values in Pedagogy	86
S. Aliyev	The Role of Well-Being Psychology in Psychotherapy	88

Ahsikent: A Great Center of Civilization

Rahmonali Hasanov (PhD in Historical Sciences, Professor)[1]
raxmonali.xasanov@uztitu.uz | ORCID: 0009-0007-6026-4031
[1.] Tashkent University of Economics and Technologies
Tashkent, Uzbekistan

Abstract.
This article discusses the fact that Akhsikent is a hotbed of great civilization. It was one of the main cities of the Great Silk Road, and that since ancient times, the ancient city of Akhsikent, on its borders, has developed crafts such as pottery, glassmaking, and blacksmithing, specializing in the production of weapons and armor. During excavations, clay pipes, pottery items such as plates, jars, inkwells with various images, humus, various glass vessels, examples of applied art made by craftsmen with a delicate taste, as well as gold and silver coins, women's jewelry and household items were found, swords made by Akhiskent blacksmiths were mentioned in medieval Western European literature as "Damascus swords", swords with supernatural power that cut through stone and did not break even when bent, steel daggers and copper cups inscribed with the "Ayatul Kursi" were added to the hundreds of finds collected in Akhiskent, opinions were expressed about Chinese written sources, our historians, archaeologists, state and public figures about Akhiskent and its history.
Keywords: Akhsikent, Akhsi, Great Silk Road, Chinese written sources, pottery, glassmaking, weapons, Damascus swords, steel dagger, copper bowl with Ayatal course, Sayhun river, Umarshaikh Mirzo, Zahiriddin Muhammad Babur, Yahya Gulamov, Yolchi Kasimov, A. Anarboev

Ахсикент - буюк тамаддун ўчоғи

Раҳмонали Ҳасанов (тарих фанлари номзоди, профессор)[1]
raxmonali.xasanov@uztitu.uz | ORCID: 0009-0007-6026-4031
[1.] Тошкент иқтисодиёт ва технологиялар университети
Тошкент, Ўзбекистон

Аннотация.
Мазкур мақолада Ахсикент буюк тамаддун ўчоғи. Буюк ипак йўлининг асосий шаҳарларидан бири бўлганлиги, унинг сарҳатлари қадимий Ахсикент шаҳрида ҳам антик даврдан бошлаб ҳунармандчиликнинг кулолчилик, шишасозлик ва қурол-яроғ ишлаб чиқаришга ихтисослашган темирчилик соҳалари тараққий этганганлиги, қазилма вақтида бу ердан сопол қувурлар, турли тасвирлар туширилган лаган, кўза, сиёҳдон каби кулолчилик буюмлари, хумлар, ҳар хил шиша идишлар, ҳунармандар нозик дид билан ясаган амалий санъат намуналари ҳамда олтин, кумуш тангалар, аёллар тақинчоқлари, рўзғор буюмлари топилганлиги,Ахсикент темирчи ҳунармандлари томонидан тайёрланган қиличлар ўрта аср Ғарбий Европа адабиётларида «Дамашқ қиличлари» номи билан тилга олинганлиги,тошга урса, уни кесадиган, эгилса ҳам синмайдиган ғайритабиий кучга эга бўлган қиличлар ҳақида, янги Ахсида тўпланаётган юзлаб топилмалар қаторига пўлат ханжар ҳамда «Оятал курси» битилган мис пиёла қўшилгани ҳақида, Аҳсикент ва унинг тарихи хақида Хитой ёзма манбалари, тарихчи олимларимиз, археологларимиз, давлат ва жамоат арбоблари томонидан ёзиб қолдирилган манбалар хусусидаги фикрлар баён этилган.
Калит сўзлар: Ахсикент, Ахси, Буюк ипак йўли, Хитой ёзма манбалари кулолчилик, шишасозлик, қурол-яроғ, Дамашқ қиличлари, пўлат ханжар, Оятал курси битилган мис пиёла, Сайҳун дарёси, Умаршайх Мирзо, Заҳириддин Муҳаммад Бобур, Яҳё Ғуламов, Йўлчи Қосимов, А.Анарбоев

Кириш. Ўзбекистон мустақиллиги шарофати билан мамлакатимизда ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, маданий-маърифий соҳаларда қатор ислоҳатларни амалга оширишга кенг шароитлар яратилди. Ана шу ислоҳатлар орасида туризм ва музейшуносдик соҳасига ҳам муҳим эътибор берила бошланди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг ташаббуси билан Наманган вилоятининг Ахсикент туманида жойлашган Ахсикент ёдгорлиги худудида 2018 йилнинг иккинчи ярмидан "Очиқ осмон остида музей" ташкил қилиш ишлари бошлаб юборилган бўлиб, 2019 йил февраль ойининг охирларида жаҳон стандартлари даражасидаги музей ташкил этилди. Бу шаҳристон ичида жойлашган 8 та объект бўлиб, улар турар жой, ишлаб чиқариш, ер ости суви йўллари, водопровод ва 1,5 минг йиллик маданий қатламларни ўз ичига олган мажмуадан иборатдир.

2019 йил 28 февраль куни Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Наманган вилояти Ахсикент туманига ташриф буюриши ва Ахсикентни – очиқ осмон остидаги музейга айлантириш ҳақида тегишли кўрсатмалар бериши туб аҳолининг кўзларида қувонч учқунларини ўйғотди. Учрашув суҳбат тарзида давом этди. Қувонарлиси, Президент Ш.М.Мирзиёев Ахсикент шаҳрининг узоқ ўтмиш тарихи ва унда олиб борилаётган археологик тадқиқотлар хақида тўла маълумотга эгалиги учрашув қатнашчиларини қувонтирди.

Маълумки, Ахсикент ёдгорлигини ўрганилиши 1885 йилдан бошланган. Дастлаб, бу ерда Петербург университетининг профессори, таниқли археолог ва шарқшунос Н. Веселовский иш олиб борган. 1913 йилда И. Кастанье томонидан навбатдаги қазишма ва тадқиқ ишлари ўтказилган. 1939 йилда Катта Фарғона канали қурилиши даврида профессор М. Массон бу ерда археологик разведка ишлари билан шуғулланди. 1960 йилдан эса Ўзбекистон Фанлар академиясининг академиги Яҳё Ғуломов"[15:Б.47] бошчилигида мутахассислар Ахсикентда археологик қазишма ишларини амалга оширишди. Ҳозирги кунда эса,проф. Анорбаев раҳбарлигидаги мутахассислар

фаолият юритмоқдалар. Тарихий манбаларда, хусусан, “Бобурнома”да бу кентнинг алоҳида аҳамияти ҳақида кўп ёзилган.

Қадимдан бу ерда ер ости сув иншооти бўлгани боис мудофаа учун қулай саналган. Кейинги йилларда Ўзбек давлатчилигининг шаклланишида муҳим манба хисобланган Ахсикент тарихини ўрганиш, тадқиқ этиш уни “Очиқ осмон остидаги музей” га айлантириш , қадимий Ахсикент ёдгорлигининг жаҳон тамаддунндаги тутган ўрни, ўзбек давлатчилигининг ривожидаги аҳамияти борасида бир қатор илмий тадқиқотлар олиб борилди,диссертациялар ёқланди, илмий конференциялар ташкил этилди, археологик қазув ишлари амалга оширилди.

Адабиётлар таҳлили ва мавзунинг долзарблиги. Мазкур мақоламизда эса, бу борада матбуот ва даврий нашриётларда эълон қилинган манбаларни қиёсий таҳлил қилиш, шунингдек,ҳукуматимиз томонидан олиб борилаётга сайъ-ҳаракатлар, қонун ва қонун ости ҳужжатлари[4,7,8,9], Президент қарорлари ва фармон- лари[5,6.], Ўзбекистон Республикаси Президенти асарлари[1,2,3], музейшуносликка оид адабиётларни ўрганиш ва уни амалиётга тадбиқ этиш масалаларига урғу берилди.

Буни биз куйидаги олимларнинг илмий ишлари ва асарларида ҳам баён этилганлигидан билишимиз мумкин. Жумладан, А.Анарбаевнинг “Ахсикент - столица древней Ферганы[12], А.Анорбоев, У. Исломов, Б. Матбобоевларнинг Ўзбекистон тарихида қадимги Фарғона[13], Йўлчи Қосимовнинг”Қадимги Ахсикент тарихи[17], Муҳаммад Гажим ал-Баҳроннинг “Жаҳоннома”[21.-Б.7], Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг “Бобурнома”[15], Исҳоқхон Ибратнинг “Тарихи Фарғона”[18], М.Мирсайдуллаевнинг “Икки буюк Ахсикатийлар”, “Ахсикентлик буюк алломалар”, ”Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг буюк мероси”,[19,20,21] асарларида, шунингдек, Хитой саёҳи Чжан Цяннинг “Кундаликлари”, Н.И.Веселовский, И.А.Кастанье, А.Н. Бернштам, М.Е.Массон, Яҳё Ғуломов, Инқилоб Аҳраров,Пиримқул Қодиров, Раҳмонали Ҳасанов, Рустам Умматов, Ҳамиджон Ҳомидий, И.Юсупов, Э.Мирзаалиев, Т.Қозоқов, Ж.Аҳмедов ва бошқа ўнлаб тарихчи олимлар ҳамда ёзувчи адибларнинг асарлари ва мақолаларида Ахсикент тарихига оид кўплаб маълумотлар келтирилган.

Мақсад ва вазифалар. Дарҳақиқат ҳозирги ёшларимизни қизиқтириб келаётган долзарб масалалардан бири Ўрта Осиё ҳудудида ташкил топган дастлабки қўрғонлар, шаҳарлар, илк давлатлар , бу заминда яшаган халқларнинг турмуш тарзи қандай бўлганлиги, бу ерда туғилиб вояга етган аждодларимиз жаҳон таммадунига қандай ҳисса қўшган деган саволлар жавобини билишга муштоқлигидир.... Шу боис, Ўрта Осиё ҳудудида илк давлатчиликни юзага келишида муҳим ўрин тутган, бугунги кунда ЮНЕСКО томонидан бутунжаҳон маданий мероси объекти ҳисобланган қадимий Ахсикент ёдгорлиги ҳамда уни музейлаштириш борасида олиб борилаётган сайъ ҳаракатлар хусусида илмий изланишларни тадқиқ қилишни ўз олдимизга мақсад қилиб қўйдик.

Мунозара. Милоддан аввалги II-I асрларга оид Хитой ёзма манбалари ва милодий VIII-IX асрларига доир араб манбаларида Фарғона сўзи водийнинг номидан ташқари, унинг бош пойтахтига ҳам тегишли эканлигини кўриш мумкин. Масалан, хитой тилида Фарғона шаҳри номини «Юань», водий номини «Дай Юань», деб таржима қилинган, яъни Хитой тарихчиси водийни, шаҳардан фарқлаш учун, уни «Катта Фарғона», деб ёзган. Бизга маълумки, Фарғона сўзи атрофи девор билан ўралган жой ёки атрофи ўралган воҳа, деган маънони билдиради. Бу ерда Хитой тарихчиси шаҳар номига битта иероглиф (Юань), водий номига иккита иероглиф (Дай Юань) ишлатган.

Кейинги йилларда олиб борилган археологик тадқиқотлар, Фарғона водийси ёки Хитой манбаларида тилга олинган Фарғона давлатининг бош пойтахти Фарғона шаҳри ҳозирги Наманган вилояти Тўрақўрғон туманида, Сирдарёнинг ўнг қирғоғи бўйлаб жойлашган Ахсикент ёдгорлиги ўрнида бўлган, деган илмий хулосага олиб келди. Маълум бўлишича, милоддан аввалги II асрнинг охирларида хитойликларнинг Фарғонага қилган ҳарбий юришлари вақтида Ахсикент ўрнидаги шаҳар ўзининг арки, шаҳристони ва работига эга бўлиб, 50 гектардан зиёд майдонни эгаллаган. Шаҳар мустаҳкам мудофаа деворлар билан ўраб олинган.

Археологик тадқиқотларга қараганда, X-XII асрнинг бошларида Ахсикент металлург-темирчи усталари тоза пўлат (фулад) ишлаб чиқариш технологияси сирларини билишган. Тоза пўлат олиш учун биринчи навбатда, бойитилган (тозаланган) темир хом ашёси зарур бўлган. БуниАхсикент уста-лари Ғовасой-Поп ваУструшонадагиМарсманда тоғ-кон саноати металлургларидан олишган. Бойитилган (тозаланган) темир маҳсулоти Ахси-кет металлург-темирчи усталари қўлига тушгач, ундан улар биринчи навбатда махсус технология ёрдамида пўлат олишган. Сўнг машҳур Фарғона қиличларини ясашган.

Манбаларда қайд этилишича, Қадимий Ахсикент шаҳрида ҳам антик даврдан бошлаб ҳунармандчиликнинг кулолчилик, шишасозлик ва қурол-яроғ ишлаб чиқаришга ихтисослашган темирчилик соҳалари тараққий этган. Ахсикент темирчи ҳунармандлари томонидан тайёрланган қиличлар ўрта аср Ғарбий Европа адабиётларида «Дамашқ қиличлари» номи билан тилга олинган.Тошга урса, уни кесадиган, эгилса ҳам синмайдиган ғайритабиий кучга эга бўлган қиличлар ҳақида ҳар хил ривоятлар тўқилган. Аслида ушбу қиличлар тарихи Фарғонанинг бош пойтахти Ахсикент (Фарғона) тарихи билан бевосита боғлиқ.

Ёзма манбаларга мурожаат қилсак, уларда (Истаҳрий, Ибн Ҳавқал) Уструшонадан қазиб олинган темирдан фарғоналик ҳунармандлар инсон ақли бовар қилмайдиган буюмлар тайёрлашган ва Фарғонадан Буюк Ипак йўли орқали қуроллар ҳам экспорт қилинган, деган умумий гаплар мавжуд[25].

Пўлатдан қурол тайёрлаш устадан катга маҳорат талаб қилган. Қиличга ишлов бериш жараёнида, унинг юзида ҳар хил нақшлар пайдо бўлган. Бунга ўхшаш қиличлар ўта кескир бўлиши билан бирга, мўъжизавий санъат асари ҳам ҳисобланиб, дунё бозорида юқори баҳоланган. Шунинг учун ҳам унинг сопи ва ғилофига алоҳида ишлов берилиб, қимматбаҳо тошлар билан безатилган. Бундай қиличнинг нархи жуда юқори бўлиб, унга эга бўлиш фақат подшо аскарлари ва бой- бадавлат одамларгагина насиб қилган... Ахсикент ёдгорлигида олиб борилган археологик қазишмалар ушбу муаммога аниқлик киритибгина қолмай, балки Фарғонанинг бош пойтахт¬ ҳақида ҳам буюк кашфиётларга олиб келди. Шунинг учун Фарғона қиличлари тарихига изоҳ беришдан аввал, ушбу қуроллар тайёрланган шаҳар ҳақида, унинг касабалари, қўрғонлари, зарбхоналари,ободончилик учун олиб борилган сайъи ҳаракатлар, боғдорсилик ва полиз экинларининг машҳурлиги, ҳунармандчиликнинг ўта ривожланганлиги хусусидаам тўхталиб ўтишни лозим топдик..

Дарҳақиқат,қадимий давлатлардан бири Фарғона (Даван)

давлати ҳақида гувоҳлик берадиган Ахсикент ёдгорлиги Наманган вилояти Тўрақўрғон туманидаги Шаҳанд қишлоғи ҳудудида, Сирдарёнинг ўнг соҳилида жойлашган. Ахсикент эрамиздан аввалги III асрда ташкил топган бўлиб, қадимги Фарғона давлатининг пойтахти, Буюк ипак йўлининг асосий шаҳарларидан бири бўлган.

Тарихий манбаларда, хусусан, “Бобурнома”да бу кентнинг алоҳида аҳамияти ҳақида кўп ёзилган. Қадимдан бу ерда ер ости сув иншооти бўлгани боис мудофаа учун қулай саналган.

Шаҳар Арк, ички ва ташқи шаҳардан иборат бўлган. Бу ерда ўз даврида шишасозлик, кулолчилик, темирчилик, қуролсозлик каби ҳунармандлик турлари ривожланган. 1219 йилда мўғуллар томонидан шаҳар бутунлай вайрон қилинган.**(тадқиқотчи Тохиржон Қозоқов Ахсикентни Чингизхон эмас, аксинча Хоразмшоҳ аскарлари томонидан вайрон қилинган деган фаразни исботлашга ҳаракат қилган бўлса, археолог проф. Анарбаев археологик ашёларга суянган холда Чингизхон бутунлай вайрон килганлигини ва бу хусусида йирик тарихчи олимлар ва археологлар исботлаганлини қайд этади Р.Ҳ.).**

Шуни қайд этиш жоизки,Қасрнинг эски ўрнидан 5-7 километр ғарбда бунёд этилган янги шаҳар Ахси XIV-XVII асрларга оиддир. 1620 йилларга келиб зилзила оқибатида улкан шаҳар вайрон бўлган.

Бугунги кунда харобаларнинг 60 гектарга яқин қисми сақланиб қолган бўлиб, Фарғона водийсидаги энг катта археологик ёдгорликдир. Археологлар томонидан темирчилар устахонаси, X-XIII асрларга оид ҳаммом қолдиқлари, аскарлар хоналари, жомеъ масжиди, мудофаа деворлари, ер ости ирригация тармоқлари, ҳунармандлар маҳалласи, ҳукмдор қароргоҳи – Арк қазиб ўрганилган.

Кўплаб тарихий манбалар ва олиб борилган тадқиқотлар асосида Ахсикат харобаларидан ғарброқда ўрта асрларга оид яна бир шаҳар харобалари борлиги аниқланган. Академик Я.Ғуломов ва археолог И.Аҳроров мазкур тадқиқотлар асосида бу ерда турли даврларга оид иккита шаҳар бўлганини, улардан бири қадимги Ахсикат ва иккинчиси Бобур туғилган Ахси эканини биринчи бўлиб исботлади.

Унинг харобалари маҳаллий халқ орасида Янги Ахси топоними билан аталиб, ҳозирда унинг озроқ қисми Якка йигит қишлоғи тагида сақланган.

Ахси осори-атиқалари Темурийзода Умаршайх Мирзо пойтахт қилган Ахси шаҳри ўрнидан топилаётган тарихий ашёлар, ноёб артефактлар музей фондини беш мингдан ортиб кетишига замин яратди. Бу эса янги кенг ва маҳобатли музей барпо этиш талабини ўртага қўйди[24] O’zbekiston tarixi телеканалининг «Кўҳна манзиллар» кўрсатувида ноёб топилмалар ҳақида батафсил маълумот берилган [26]. Яна бир манба: Заҳириддин Муҳаммад Бобур Ахсикент ҳақида ўзининг «Бобурнома» асарининг 1494 йилги воқеалар бобида алоҳида тўхталган. «Сайҳун сувининг шимолий тарафидаги шаҳарлардан бири Ахсидир. Китобларда Ахсикат деб ёзадилар. Чунончи, Асириддин шоирни Асириддини Ахсикатий дейдилар. Фарғонада Андижондан кейин бундан йирикроқ шаҳар йўқ.

Ахси Андижондан ғарб сари тўққиз йиғочлик йўлда. Умаршайх мирзо буни пойтахт қилган эди. Сайҳун дарёси қўрғонининг пастидан оқади. Қўрғони баланд жар устида жойлашган. Хандақ ўрнида чуқур жарлар бор. Буни пойтахт қилган Умаршайх мирзо бир-икки маротаба ташқарироқдан яна жарлар қаздирди. Фарғонада бунчалик мустаҳкам қўрғон йўқ. Маҳаллалари қўрғондан бир шаръий йироқроқда жойлашган. «Қишлоқ қаердаю, дарахтлар қаерда?” мақолини афтидан Ахси учун айтганлар. Қовуни яхши бўлади. Бир нав қовунини „миртемурий” дейдилар, бундай қовуннинг бошқа жойда ҳам борлиги маълум эмас. Бухоро қовуни машҳурдир. Самарқандни олган пайтимда Ахсидан, Бухородан қовун келтириб, бир ўтиришда сўйдирдим. Ахси қовунининг ҳеч мисли йўқ эди. Овланадиган қушлари беҳад яхши бўлади. Сайҳун дарёсининг Ахси тарафи даштдан иборат. Оқ кийиги кўп бўлади. Андижон тарафи тўқай; буғу-марал, қир-ғовул ва ёввойи қуён кўп. Аксари жуда семиз бўлади», деб ёзган буюк саркарда[27].

Ахси ва унга ёндош ҳудудлардаги олиб борилган қазишмалар натижасида кўплаб ноёб топилмалар қўлга киритилди.

Қадимий Ахсикентдаги работда турон ҳунармандчилик устахоналари, бозор, ҳаммом ва бошқа маиший бинолар бўлган. Қазилма вақтида бу ердан сопол қувурлар, турли тасвирлар туширилган лаган, кўза, сиёҳдон каби кулолчилик буюмлари, хумлар, ҳар хил шиша идишлар, ҳунармандар нозик дид билан ясаган амалий санъат намуналари ҳамда олтин, кумуш тангалар, аёллар тақинчоқлари, рўзғор буюмлари топилди.

XV-XVI асрларга мансуб мисдан зарб этилган чақа пуллар ҳазинаси топилиб, ўрганилмоқда. Ушбу шаҳардаги сувоқава иншоати мутахассислар диққатини ўзига тортади. Пишган ғишт ва лойдан махсус сув қувурлар ясалиб, шаҳар сув билан таъминланган кулолчилик буюмлари, хумлар, ҳар хил шиша идишлар, ҳунармандар нозик дид билан ясаган амалий санъат намуналари ҳамда олтин, кумуш тангалар, аёллар тақинчоқлари, рўзғор буюмлари топилди.

Демак, Ахсикент шаҳри обод ҳамда ҳунарманчилик тармоғи ривожланган шаҳар бўлган. Туркиядик сайёҳ ва олим Ёқут Ҳаммавий фикрича :“Фарғона - кенг ер, унга қарашли шаҳар, қишлоқлар ҳам катта, унинг улкан шаҳри Ахсикентдир”,... “Шаҳарга олимлар, фозиллар, илм-фаннинг порлоқ юлдуздари, қўли гул ажойиб бинокорлари, хуллас, етмиш хил ҳунарнинг соҳибкор кишилари тўпланган”[11. – Б.151].

Қорахонийлар даврида пойтахт Ўзганга кўчган бўлса ҳам, Ахсикент ўзинигнг иқтисодий ва маданий марказ сифатида мавқеини сақлаб қолган.

Буюк Ипак йўли тармоғининг Фарғона водийсидан ўтиши, албатта, ушбу заминнинг ижтимоий-иқтисодий, маънавий-маърифий ҳаётига ўзининг ижобий таъсирини кўрсатган.

Табиий шароитнинг қулайлиги ҳамда Фарғона водийси орқали ўтган Буюк Ипак йўлининг шимолий тармоғини Ахсикент орқали ўтиши XI-XIII аср бошларида уни Абдулкарим ас-Саъмоний сўзи билан айтганда, “энг буюк шаҳарлардан бирига” айланишига олиб келганлиги,бу ердан кўплаб олиму-фозиллар етишиб чиққанлиги VIII –

IX асрларда Фарғона воҳасида яшаган 33 олим ва машойих ҳақида ўзининг “Ал - Ансаб”[10; 20.-Б.11] асарида маълумот келтиради. Улар ўз билимлари билан нафақат Фарғона водийсида, бутун Мовароуннаҳрда, айримлари эса бутун Шарқ дунёсига Фарғоний ва Ахсикантий тахаллуси билан ном таратганлар.

Бизнингча, Фарғона водийсининг Ахсиенгт ва бошқа шаҳарларидан етишиб чиққан алломалар ва уларнинг илмий мероси ҳақидаги маълумотларни турли манбалардан, қўлёзма асарлардан излаб, тадқиқ этиш ҳамда улрни жамлаб музей фондига киритиш зарур.

Буларнинг барчаси Ахсикент музейида ўз ўрнини топиши . археологик қазилма жараёнида топилган ашёлар, хорижий давлатларда сақланаётган асори-атиқалар нусҳаси, Ахсикентлик алломаларнинг рамзий сиймолари акс этган тасвирлар, уларнинг илмий меросидан намуналар ўрин олиши мақсадга мувофиқдир

Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг 2019 йилги Наманган ташрифлари давомида Ахсикентнинг ҳаққоний тарихини ўрганиш, мазкур ҳудудни туризм маконига айлантириш юзасидан кенг кўламли ишлар амалга оширилмоқда.

Шуни алоҳида қайд этиш жоизки, олимлар, тадқиқотчила, юзлаб саёҳларнинг фикрларигап кўра,, “Ахсикент” - шонли тарих ва буюк келажак туташган маскандир...

Натижа. «Ахсикент» - дунё археологиясида ноёб ҳодиса. Бугун умумий ҳудуди 200 гектарни ташкил этувчи маданий мерос объекти қазишма ва бунёдкорликнинг қайноқ нуқтасига айланган - дейди «Ахсикент» комплекс экспедицияси раҳбари, ЎзРФА Миллий археология маркази бўлим бошлиғи, профессор Абдулҳамид Анорбоев.

Биласиз, бу ёдгорликда ўтган асрнинг иккинчи ярмида қазишма ишларига киришилиб, дунёга машҳур «Дамашқ қиличи» топилган, орадан бироз ўтиб «Ахсикент»га Косонсойдан салкам 20 километр узунликда ичимлик суви тортиб келтирилган сопол қувурлар қолдиқлари билан археологларни ўзига тортган. Бу ердан топилган нодир қўлёзмалар ва бошқа осори-атиқалар учун алоҳида музей ҳам ташкил этилди.

Ҳозирда «Янги Ахси» мажмуасида осори-атиқалар музейи, нодир қўлёзмалар маркази фаолият кўрсатмоқда. Бу манзилда 10 мингдан ортиқ нодир артефактлар ҳамда 4 мингдан ортиқ ноёб қўлёзмалар мавжуд.

Аслида Фарғона водийсидаги қадимий бу шаҳарнинг тупроқ остида қолиб, ёдгорликка айланиши тарихи ҳақида бир қанча тахминлар мавжуд. Улардан энг яқинлари кучли зилзила ёки метеорит қулаши сифатида келтирилади. Лекин, нима бўлганда ҳам, ўтмишда унинг ҳар томонлама гуллаб-яшнаган марказий шаҳарлардан бўлгани айни ҳақиқат. Шу боис уни ўрганиш ишлари Янги Ўзбекистон пойдевори қўйилаётган бугунги даврда жуда муҳим аҳамият касб этмоқда.

Янги Ахсида тўпланаётган юзлаб топилмалар, қаторига пўлат ханжар ҳамда «Оятал курси» битилган мис пиёла қўшилгани ҳақида хабар , Республикамизда катта бир кашфиёт амалга оширилганлигидан далолат берди... Навбатдаги топилма ноёб Дамашқ қиличи Ахси осори-атиқалар музейига 510-экспонат сифатида рўйхатга киритилди[25].

Таъкидлаш керакки, Ахсикентда тайёрланган, пўлатдан ясалган қиличлар, Жаҳон бозорида “Дамашқ пўлат қиличи” номи билан машҳур бўлиб, Ғарбда Дамашқ, Шарқда Хитой бозорларида энг қиммат нархда сотилган. Мазкур қилич нусҳалари ҳозирги кунда АҚШ. Нюь-Йорк шаҳридаги Метрополитен музейида сақланмоқда[14.- Б.14-15].

Ўрта Осиёда биринчи кумушдан ясалган тангалар милоддан аввалги III асрда чиқарилган. Унинг юза қисми − аверсига подшонинг сурати, орқа томони − реверсига эса ҳар хил худолар, муқаддас ҳайвонлар тасвири солинган ёки подшоларнинг номи ёзилиб, тамғаси туширилган[27].

Вилоят ҳокимлиги ахборот хизматига кўра,[28] ушбу топилмалар 1200−1500 йиллик тарихга эга ва яхши сақланган. Улар ичида 475−600 йилларга мансуб Бақтрия кумуш тангалари мавжудлиги жамоатчиликда қизиқиш уйғотган.

IX асрга оиддиги айтилаётган Қорахонийлар ҳукмронлиги давридаги кумуш тангалар ҳам араб ҳам араб ёзувидаги бежирим хатга эга. Яна бир танга мутахассислар эътиборини тортган. Унинг аверсида араб ёзуви, реверсида хитой иероглифлари мавжуд.

Айни пайтда олимлар тангаларнинг тасвирлари, ёзувлари, рғирлиги, қандай металдан ясалгани, пул муомаласидаги даражаси ва танга зарб қтлиниш тарихини ўрганмоқда

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки,Америкалик машҳур адиб Сьюзан Уэлч Наманганга ташриф буюриши ҳам Ахси ва Ахсикентнинг дунёда машҳур бўлаётган сарҳатларидан бири эканлигидан далолат беради. Ўзининг замонавий, тарихий мавзудаги романлари билан ном қозонган, бир неча адабий мукофотлар соҳибаси Сьюзан Уэльч ва Брюс Женсенлар бир кунлик сафар давомида қадимий Ахсикент ёдгорлиги, Янги Ахси мажмуаси ва гуллар шаҳрида бўлдилар.

«Ахсикент буюк тамаддун ўчоғи. Ипак йўлининг энг буюк шаҳарларидан бири экан. Биз Наманганга айнан Ахсикентни кўриш учун келдик. Бу ерда 2500 минг йиллик тарихдан сўзловчи қазишма ишларига гувоҳ бўлдик. Янги Ахсидаги улкан мажмуа ва осори-атиқалар музейи бизга жуда ёқди. Ҳар икки манзилда олиб борилаётган улкан бунёдкорлик ишлари ҳақида батафсил маълумот олдик. Бу заминнинн буюк тарихи, шоҳ ва шоир Бобур билан алоқадор ҳар бир воқеаси ҳайратлантирди. Меҳмондўст мезбонлардан бағоят миннатдормиз», - дейди Сьюзан Уэлч[27].

Мазкур ёдгорлик Наманган вилоятининг сайёҳлик салоҳиятини оширишда муҳим аҳамиятга эга. Юртимиз ва хориждаги сайёҳлик кўргазмаларида қадимий Ахсикент ҳақида ҳам тақдимотлар ўтказилмоқда. Бунинг самарасида маҳаллий ва хорижий сайёҳлар ўртасида тарихий ёдгорликка қизиқиш ортмоқда. Ҳозирга қадар Бельгия, Австрия, Япония, Жанубий Корея, Россия, Эрон, Покистон, Ҳиндистон каби давлатлардан сайёҳлар ташриф буюрган. Қадамжони тадқиқ этиш, унинг жозибадорлигини ва сайёҳлар оқимини ошириш мақсадида махсус концепция ишлаб чиқилган. Айни кунда шу асосда Фарғона водийсида ички туризмни ривожлантириш чоралари кўрилмоқда[27].

Хулоса қилиб айтганда, Ахсикент қадимий ёдгорлигини ўрганиш, халқимиз меросини асраб-авайлаш фақат давлат ташкилотларининг иши эмас. Бу бутун халқ - сизу бизнинг ишимиздир. Ҳар биримиз маърифатли, хуш ахлоқли, гўзалликни тушунадиган, она заминимиз тарихини англаб етадиган, боболаримиз яратган маънавий мулкни қадрлай оладиган инсон бўлишимиз даркор.

Таклиф ва тавсиялар. Ҳурматли Президентимизнинг 2023 йилдаги Наманганга ташрифи ушбу объектга иккинчи ҳаёт бағишлади, десак муболаҳа эмас. Давлатимиз раҳбарининг таклифига асосан:

«Ахсикент»археология паркини ташкил этиш, унинг 3000 йиллик юбилейини ўтказиш ҳамда Юнесконинг

маданий мерос объектлари рўйҳатига киритишни кўзда тутувчи қарор лойиҳаси ишлаб чиқилиб, Вазирлар Маҳкамасига тақдим этилди.

Шу асосда маданий мерос буфер ҳудуди яқинида амфитеатр, Археология музейи ҳамда бошқа инфратузилма объектлари қуриш лойиҳаси маъқулланди.

Энг асосийси, 2026 йилги «Шарқ тароналари»халқаро мусиқа фестивали «Ахсикент»нинг айнан шу қисмида ўтказилиши режалаштирилмоқда.

Янги қурилишлар натижасида «Ҳунармандлар маркази», кутубхона барпо этилади.

Айни пайтда тўртта очиқ осмон ости музейлари қурилиши ишлари жадал давом этмоқда.

Жорий йилда археопаркка ёндош ҳудудда амфитеатр ва қўшимча туризм инфратузилма объектларининг қурилиш ишлари бошланади.

Турк меъморчилик ширкати Evra-GEKA лойиҳаси асосида барпо этилаётган «Ахсикент»археология парки «Очиқ осмон музейи»нинг қурилиши якуний паллада. Навбатда - яна уч объект, уларда ҳам иш жадаллашади.

Кейинги йиллардаги тарғибот, амалга оширилган ишлар натижасида айни вақтда «Ахсикент»га бир кунда 80-100 нафар сайёҳ ташриф буюрмоқда.

Кўзда тутилган қурилишлар якунида бу манзилга бир кунлик сайёҳ ташрифи 20 баробарга ортиб, 1600-2000 нафарга етади. Бу орқали бир йилда 600 000 - 800 000 сайёҳ ташрифига эришилади.

Шу ўринда яна бир эътиборли жиҳатга тўхталиб ўтиш жоиз. Тарихий мажмуанинг шундоққина ёнидан азим Сирдарё дарёси оқиб ўтади. Дарёнинг ўнг қирғоғида экотуристик ва гастрономик туризм инфратузилмаси барпо этишга киришилди.

Сирдарё соҳилида бошланган йирик экотуристик лойиҳа «Ахсикент» археология парки мажмуининг кумуш белбоғи бўлади.

Дарёнинг ҳар икки тарафида пиёдалар йўлакчалари, гастрономик ва хизмат кўрсатиш нуқталари, ҳунармандчилик ва савдо шохобчалари бутун бир янги туризм кластерини юзага келтиради.

Бу йўл орқали «Ахсикент» ва «Янги Ахси» мажмуаларини бир-бири билан боғланади.

Ҳозирда “Ахсикент соҳили” МЧЖ томонидан 7 гектар майдонда лойиҳа қиймати 5 млрд. сўм бўлган бир кунда 2000 кишини қабул қила оладиган гастрономик манзил, 3 километр масофада пиёдалар йўлаги ва бошқа инфратузилма барпо этилмоқда.

Шу билан бирга, «Ахсикент»га олиб борувчи Тўрақўрғоннинг «Хўжанд» қишлоғидан «Гулқишлоқ»қа қадар йўлнинг 7 километри инвестиция дастури асосида реконструкция қилинмоқда.

Ҳозирда бир кунда 2000 кишини қабул қила оладиган 7 гектар майдонда гастрономик манзил “Ахсикент соҳили” томонидан барпо этилди. Лойиҳа давом этмоқда[22].

References

1. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: O`zbekiston, 2017-439 b.
2. Мирзиёев Ш. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз.-Тошкент: Ўзбекистон, 2017.-71-75 бетлар.
3. Мирзиёев Ш. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир.– Т.: Ўзбекистон, 2018. - 507 б.
4. “Музейлар тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни 2008 йил 12 сентабрь // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2008 йил. – № 37-38.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 18 апрелда қабул қилинган “Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий боғи ҳудудида Адиблар хиёбонини барпо этиш тўғрисида” қарор//Халқ сўзи 19.04.2017
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 31 майда қабул қилинган ПҚ-3022-сон “Маданият ва санъат соҳасини янада ривожлантириш ва такомиллаштиришга доир чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарор: https://nrm.uz/contentf?doc=504877_o%E2%80%98zbekiston_respublikasi_vazirlar_mahkamasining_24_05_2017_y_312
7. Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йил 23 декабрда қабул қилган №618 “Республика музейлари фаолиятини яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори // http://lex.uz/docs/3107036
8. Вазирлар Маҳкамасининг 2008 йил 31 ноябрда қабул қилган №237 “Музейлар фаолиятига таалуқли меъёрий ҳужжатлар тўғрисида”ги қарори// http://lex.uz/docs/3775209
9. Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 24 майда қабул қилган №312 “Қарши шаҳрида Абдулла Орипов нимидаги она тили ва адабиёти фанини чуқурлаштириб ўқитишга иҳтисослашган мактаб-интернатни ташкил этиш тўғрисида”ги қарор// https://data.gov.uz/uz/datasets/6615?dp-1-page=5.
10. Абу Саъд Абдулкарим ибн Муҳаммад ас- Самъоний, Китоб ал-Ансаб. 5 жилд. Ҳайдароблод, 1963
11. Абдулаҳатов Н.,Ғозиев Т. Бурхониддин Марғилоний. – Тошкент: Янги авлод. 2010 – Б.151.
12. А.Анарбаев “Ахсикент- столица древней Ферганы–Т.: Тафаккур, 2013- С.2
13. А.Анорбоев, У. Исломов, Б. Матбобоевларнинг . Ўзбекистон тарихида қадимги Фарғона . – Т.: «Фан». 2001.
14. Анорбоев А. Дарё соҳилидаги пойтахт. //Фан ва турмуш, 1988-№8. – Б.14-15.
15. Захириддин Мухаммад Бобур. Бобурнома. – Т.: «O’qituvchi” . 2008. Б.-31 16..Йўлчи Қосимовг”Қадимги Ахсикент тарихи . Наманган , 1989
16. Исҳоқхон Ибрат “ Тарихи Фарғона”. 1916
17. Мирмаҳмуд Мирсайдуллаев Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг буюк мероси” - Т.: “Наврўз”.2017. -240 Б.
18. Мирмаҳмуд Мирсайдуллаев “Икки буюк Ахсикатийлар “ Наманган нашриёти 2018. - 46 б
19. Мирмаҳмуд Мирсайдуллаев. Ахсикентлик буюк алломалар. – Тошкент: “Наврўз”, 2019 – 92б.
20. Мамадалиев Ҳ. IX-X асрлар араб манбаларида Фарғона шаҳарларининг тавсифи. Тошкент: 1988 - Б.141-142
21. https://yuz.uz/news/2025-yil-axsikent-uchun-uch-ming-yillik-tarixga-teng-yil-boladi
22. https://nargis.uz/?p=960
23. https://openbudget.uz/boards/initiatives/initiative/31/3a9826e4-575d-49c2-b3fb-20018fcd9aa8.
24. https://oyina.uz/kiril/posts/17640
25. https://muslim.uz/oz/e/post/14186-axsi-sayyidlari-majmuasi-haqida-bilasizmi?
26. Медиа Департамент/ Sayt (http://namangan.uz/) | Telegram (https:/t.me/namvilhok) | Instagram(https://www .instagram.com/namangan. gov.uz/) | Facebook